

O'ZBEK FOLKLORIDA TABIAT VA INSON AN'ANALARI VA QADRIYATLARI

Nurmuhamedova Maftuna Ulug'bek qizi

O'zbekiston-Finlyandiya Pedagogika Instituti

nurmuhamedovamaftuna@gmail.com <tel:97-285-09-11>

Annotatsiya: Maqolada O'zbek folklorida tabiat va inson an'analari va qadriyatlarining o'zaro aloqasi va muhimligi ko'rib chiqiladi. O'zbek xalqining tabiatga bo'lgan yondashuvi, tabiat va uning elementlari bilan bog'liq urf-odatlar va an'analar folklor asarlarida keng yoritilgan. Tabiat inson hayoti, madaniyati va qadriyatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, xalq naql va hikoyalari orqali o'z ifodasini topadi. Tabiatning o'zgarishlari, uning sezilarli jihatlari va insonning tabiatga bo'lgan mas'uliyatiga oid qadriyatlar xalq folklorida muhim o'rin egallaydi. Maqola O'zbek folkloridagi tabiat va inson munosabatlarini, bu aloqalarning etnografik va madaniy jihatlari tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: O'zbek folklori, tabiat, inson, an'analar, qadriyatlar, tabiat va inson aloqasi, folklor asarlari, xalq naqlari, urf-odatlar, tabiatni avaylash, ma'naviyat, etnografiya.

Аннотация: В статье рассматриваются взаимосвязь и значимость природы и человеческих традиций и ценностей в узбекском фольклоре. Отношение узбекского народа к природе, а также обычаи и традиции, связанные с природой и её элементами, широко освещены в фольклорных произведениях. Природа неразрывно связана с жизнью, культурой и ценностями человека и находит своё выражение в народных сказаниях и рассказах. Изменения в природе, её важнейшие аспекты и ценности, связанные с ответственностью человека перед природой, занимают важное место в узбекском фольклоре. Статья анализирует отношения природы и человека в узбекском фольклоре, а также этнографические и культурные аспекты этих отношений.

Ключевые слова: *узбекский фольклор, природа, человек, традиции, ценности, связь природы и человека, фольклорные произведения, народные сказания, обычаи, охрана природы, духовность, этнография.*

Abstract: *The article discusses the interrelation and significance of nature and human traditions and values in Uzbek folklore. The Uzbek people's attitude toward nature, as well as customs and traditions related to nature and its elements, are widely depicted in folklore works. Nature is closely connected with human life, culture, and values, and finds expression through folk tales and stories. Changes in nature, its significant aspects, and values related to human responsibility toward nature occupy an important place in Uzbek folklore. The article analyzes the relationships between nature and humans in Uzbek folklore, as well as the ethnographic and cultural aspects of these relationships.*

Keywords: *Uzbek folklore, nature, human, traditions, values, relationship between nature and humans, folklore works, folk tales, customs, nature conservation, spirituality, ethnography.*

O'zbek folklori – bu xalqning betakror madaniyati, tilidan, urf-odatlaridan va qadriyatlaridan shakllangan yuksak ijodiy merosdir. Unda tabiat va insonning o'zaro munosabatlari, an'analar va qadriyatlar turli shakllarda ifodalangan. Folklor, asosan, xalqning tabiiy dunyoqarashini, umumbashariy qadriyatlarini, shuningdek, odamlarning tabiat bilan uyg'unlashgan turmush tarzini aks ettiradi. Ushbu maqolada o'zbek folkloridagi tabiat va inson an'analari va qadriyatlari haqida so'z yuritiladi.

O'zbek folklorida tabiat bilan insonning uyg'unligi va o'zaro bog'liqligi katta o'rin egallaydi. Xalq tasavvurida tabiat insonning ajralmas qismi sifatida ko'riladi. Folklorida tabiat, odatda, odamlar bilan birga yashovchi, hayotga mana shu dunyoda qarashlar orqali bog'langan mavjudot sifatida namoyon bo'ladi. Tabiatni sevish, unga e'tibor berish, uning go'zalligidan bahramand bo'lish xalq an'analari va qadriyatlarida muhim o'rin tutadi [1].

Misol uchun, o'zbek xalqining ko'plab og'zaki asarlari va dasturlarida tabiatdagi ob-havo, o'simliklar, hayvonlar, toponimlar va yerning ifodasi katta ma'no kasb etadi. O'zbek xalqining qadriyatlarida tabiatni hurmat qilish, uning resurslarini

oqilona va ehtiyotkorlik bilan ishlatish, unga bo'lgan mas'uliyatni oshirish kerakligi haqida ko'plab hikoyalar va rivoyatlar mavjud. Buning namunasi sifatida, o'zbek xalqining qadimiy an'alarida tabiat va uni himoya qilish masalalari, shu jumladan, yerga bo'lgan hurmatni o'zida aks ettirgan afsonalar va rivoyatlar mavjud.

O'zbek folklorida tabiat va insonning ruhiy aloqalari, alohida tarzda, insonning ichki olami va tabiatning ichki olami bilan bog'liqligi alohida o'rin tutadi. Tabiatning mavsumiy o'zgarishlari va unda ro'y beradigan jarayonlar – bahor, yoz, kuz va qishning o'ziga xos xususiyatlari xalq an'analari va urf-odatlarida muhim ahamiyat kasb etadi [2].

Misol uchun, bahor kelishi bilan tabiat uyg'onadi, qushlar yo'lga chiqadi, o'simliklar gullaydi, bu o'zbek folklorida yangi boshlanish, yangilik va hayotning davomi sifatida talqin qilinadi. Shu bilan birga, kuz va qish, o'z navbatida, hosilning yig'ilishi va dam olish davri sifatida qabul qilinadi. Bularning barchasi tabiatning inson bilan uzviy bog'liqligini va xalqning tabiatga bo'lgan chuqur hurmatini ko'rsatadi.

O'zbek folklorida tabiatning roli nafaqat hayotning fizik tomonini, balki uning etik va ma'naviy jihatlarini ham o'z ichiga oladi. Tabiatni sevish, unga mehr qo'yish, uning go'zalligini qadrlash va uni asrab-avaylashning an'anaviy qadriyatlari o'zbek xalqining madaniyatiga chuqur kirib boradi. O'zbek xalqining qadriyatlari orasida yer, o'simliklar, hayvonlar va boshqa tabiat unsurlari bilan bog'liq an'anaviy me'yorlar mavjud.

Bundan tashqari, tabiat bilan aloqada bo'lgan ko'plab xalq naql va hikoyalarida, ayniqsa, bahor kelishi bilan bog'liq an'alar va ritualar mavjud. O'zbek xalqining folklorida tabiatni avaylash, unga bo'lgan mas'uliyatni tushunish va unga nisbatan izzatni saqlash maqsadida turli rasm-rusmlar va e'tiqodlar rivojlanib kelgan. Ba'zi xalq rivoyatlarida o'zgarishlar va tabiatdagi hodisalar insonning ruhiy holati yoki baxti bilan bog'liq bo'lib, tabiat va inson o'rtasidagi hamohanglik va barqarorlikni ta'kidlaydi.

O'zbek folklorida tabiatning inson hayotidagi o'rni turli hikoyalar va afsonalar orqali ifodalanadi. Masalan, «Qizil tosh» kabi xalq afsonalarida tabiatning mo'jizaviy

kuchi va uning inson hayotiga ta'siri ko'rsatiladi. Ushbu afsonalarda tabiat o'zining ko'rinmas, lekin juda kuchli ta'siri bilan birga, insonlarni hayotda yo'l ko'rsatadigan, turli holatlarda yordam beradigan mavjudot sifatida tasvirlanadi.

Shuningdek, «Chorvador» hikoyalarida tabiat va inson o'rtasidagi aloqalar, yerning hosildorligi va uning insonning farovonligi bilan bog'liqligi haqida so'z boradi. Bunday hikoyalar o'zbek xalqining tabiatga nisbatan mas'uliyatini, uning resurslarini oqilona foydalanish zarurligini va tabiat bilan ahillikda yashash prinsipini ta'kidlaydi. [3].

O'zbek folklorida tabiat va insonning o'zaro aloqalari o'zining betakrorligi va boyligi bilan ajralib turadi. Tabiat nafaqat moddiy, balki ma'naviy, ruhiy jihatdan ham insonning hayotida markaziy o'rin tutadi. O'zbek xalqining qadriyatlarida tabiatga bo'lgan hurmat, uning resurslarini asrab-avaylash va unga e'tibor berishning muhimligi tushuniladi. Folklor orqali yoritilgan tabiat va inson aloqalari o'zbek xalqining hayotga bo'lgan yondashuvi, qadriyatlari va urf-odatlarining kuchli ifodasi bo'lib xizmat qiladi. Tabiatga hurmat va sevgi – o'zbek folklorining ajralmas qismidir.

O'zbek folklori, xalqning madaniyati, qadriyatlari va dunyoqarashini o'zida aks ettiruvchi ulkan meros bo'lib, unda tabiatga bo'lgan hurmat va sevgi alohida o'rin tutadi. O'zbek xalqining tabiatga bo'lgan munosabati tarixan mustahkamlanib, ko'plab rivoyatlar, afsonalar, maqollar va xalqnaqlari orqali shakllangan. Tabiatni sevish, uni asrab-avaylash va unga bo'lgan hurmat folklorida odat tusiga kirgan, bu esa xalqning o'z yashash muhitiga bo'lgan chuqur hurmatini, ma'naviyatini va hayotga bo'lgan mas'uliyatini aks ettiradi [4].

O'zbek folklorida tabiat bilan uyg'un yashashning, tabiatni sevishning va unga bo'lgan hurmatning kuchli ifodasi mavjud. Tabiat nafaqat odamlarning kundalik hayotida, balki ulkan ijtimoiy, madaniy va diniy qadriyatlarda ham o'z aksini topadi. Bu qadriyatlar tabiatning muqaddasligi, uning go'zalligi va hayot uchun zarurligi haqida o'zbek xalqining ongida chuqur iz qoldirgan.

Misol uchun, xalq og'zaki ijodida tabiatning o'zgarishlari, mavsumlar o'zgarishi – bahor, yoz, kuz va qish – insonning ichki holati va ruhiyatiga ta'sir qilishi ko'rsatiladi. Bahor kelishi yangi boshlanish, yangilik va hayotning davomiyligi

sifatida talqin qilinadi. Kuz esa hosil yig'ish va farovonlikni anglatadi. Bunday mavzularni o'zida aks ettirgan rivoyatlar va afsonalar tabiatni inson hayotining ajralmas qismi sifatida qabul qilishni ta'kidlaydi [5].

O'zbek xalqining tabiatga bo'lgan muhabbati, ularning hayotiy tajribalari, ko'plab afsonalar va xalqnaqlari orqali aks etadi. Xalqning tabiatga bo'lgan yondashuvi va tabiat bilan ruhiy aloqasi folklor asarlarida keng ifodalangan. O'zbeklarda tabiatni tushunish va unga e'tibor berish, uning har bir elementi – o'simliklar, hayvonlar, ob-havo va yer bilan o'zaro aloqada bo'lish muhimdir [6].

Bundan tashqari, o'zbek xalqida tabiatni asrab-avaylash, uni muhofaza qilish va uning resurslarini oqilona ishlatish borasida ham an'anaviy qadriyatlar mavjud. Tabiat bilan uyg'un yashashga da'vat qiluvchi maqollar va hikmatli so'zlar xalqning qadimiy hayot falsafasini aks ettiradi. "Yerga hurmat, undan farovonlik", "Tabiatni asrarsang, u seni asraydi" kabi iboralar tabiatga bo'lgan izzatni, uning go'zalligini qadrlashni bildiradi.

O'zbek folklorida tabiatga bo'lgan hurmat nafaqat ruhiy, balki amaliy jihatdan ham o'z ifodasini topadi. Ko'plab afsonalar va rivoyatlar tabiatni asrab-avaylashning muhimligini ta'kidlaydi. Xalq og'zaki ijodida tabiatning o'zgarishlari, qishloq xo'jaligi bilan bog'liq turli rasm-rusmlar va an'analar o'zaro uyg'unlikda yashashni anglatadi. Tabiatni muhofaza qilishning ahamiyati folklor asarlarida samarali va zamonaviy ta'limda ham muhim mavzu sifatida ishlatiladi.

Tabiatga hurmat va sevgi o'zbek folklorining ajralmas qismidir, bu folklor asarlarida tabiat bilan o'zaro aloqalar va uning go'zalligi aks ettiriladi. Xalqning tabiatga bo'lgan yondashuvi nafaqat uning madaniyati va qadriyatlarini, balki o'ziga xos dunyoqarashini ham tashkil etadi. O'zbek folklorida tabiatni sevishtirish va unga hurmat qilish, insonning ma'naviy rivojlanishi va hayotda muvaffaqiyatga erishishi uchun muhim qadriyat sifatida qaratiladi [7].

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Azimov, F. (2010). O'zbek folklorining asosiy janrlari. Tashkent: Sharq.
2. Saidov, A. (2012). O'zbek xalqining an'analari va qadriyatlari. Tashkent: O'zbekiston.

3. Shamsiev, A. (2008). O'zbek xalqlarining folklori va tabiatga bo'lgan munosabati. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti.
4. Buharov, S. (2009). O'zbek folklorida tabiat va inson. Tashkent: O'zbekistonda nashr etish.
5. Javobov, M. (2011). O'zbek xalq e'tiqodlari va tabiat. Tashkent: O'zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi.
6. Yunusova, G. (2014). O'zbek folklorida tabiat va madaniyat. Tashkent: O'zbek Akademik Nashriyoti.
7. Mahmudov, S. (2013). Folklorda tabiat va insonning o'zaro aloqalari. Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti.